

Katarzyna Sikora
Uniwersytet Warszawski

KONSTYTUCYJNE GWARANCJE PRAW JEDNOSTKI. MODEL SZWEDZKI I NOWOZELANDZKI

Nowa Zelandia i Szwecja to jedne z najwyżej notowanych krajów w corocznych rankingach uwzględniających czynniki, takie jak: rozwój społeczny, szanse na zatrudnienie, jakość życia czy też opiekę nad dziećmi (wg rankingu Banku HSBC z 2016 r. Nowa Zelandia – miejsce 2, Szwecja – miejsce 8). W każdym z nich ochrona praw człowieka ma bardzo istotne znaczenie, gdyż dzięki temu życie w nich jest wygodne, często łatwiejsze czy też lepsze. Są to kraje, w których konkretyzacja gwarancji praw człowieka jest jednym z głównych, o ile nie najważniejszym elementem, któremu muszą sprostać rządy i władze tych państw.

Zarówno Nową Zelandię, jak i Szwecję łączy podobny ustrój państwowy, gdyż obydwa są monarchiami konstytucyjnymi. Żadne z nich jednak nie posiada jednolitej ustawy zasadniczej, jaką jest konstytucja. W przypadku Szwecji składa się ona z czterech aktów, tj.:

- 1) „Akt o Formie Rządu” (Regeringsformen) z 1974;
- 2) „Akt o Sukcesji” (Successionsordningen) z 1810;
- 3) „Akt o Wolności Druku” (Tryckfrihetsgrundlagen) z 1949;
- 4) „Akt o Wolności Wypowiedzi” (Yttrandefrihetsgrundlagen) z 1991.

Istnieje również „Akt o Riksdagu”, aczkolwiek ma on niższą rangę i nie wlicza się go w skład ustawy zasadniczej. I mimo że w wymienionym przeze mnie „Akcie o Formie Rządu” nie zostało użyte wprost wyrażenie o zastosowaniu zasad państwa prawa, to jednak w dwóch pierwszych rozdziałach tego Aktu znajdujemy wiele norm odpowiadających wymogom koncepcji państwa prawa.

Natomiast Nowa Zelandia jest monarchią konstytucyjną o statusie Commonwealth realm¹ i jest wzorowana na ustroju Wielkiej Brytanii, jednak nie da się nie zauważyć, że jest w pewnym sensie państwem unikatowym w stosunku do reszty krajów Wspólnoty Brytyjskiej i różni się chociażby jednoizbowym parlamentem.

¹ Tzw. Wspólnota Narodów powstała w 1931 r., gdy został przyjęty Statut Westminsterki. Kraje związkowe należące do Commonwealth realm są suwerennymi państwami, ale jako jej członkowie uznają brytyjskiego Monarchę za własnego władcę. Obecnie zrzesza ona niepodległe kraje, które w ubiegłych wiekach wchodziły w skład brytyjskiego imperium kolonialnego.

W przypadku Nowej Zelandii ustawodawstwo konstytucyjne jest nieco bardziej złożone niż szwedzkie i łączy kilka porządków prawnych. Nie ma dokładnie sprecyzowanego zakresu ustaw konstytucyjnych, gdyż chociażby prawo zwyczajowe stanowiące normy prawne może przekładać się np. na precedensowe akty sądów. Jednak z najważniejszych ustaw należy nadmienić, iż na ustawodawstwo konstytucyjne Nowej Zelandii składa się m.in.:

- 1) Traktat z Waitangi z 1840 r.;
- 2) New Zealand Bill of Rights Act 1990;
- 3) wiele ustaw przyjmowanych i stanowionych przez nowozelandzki parlament;
- 4) liczne zwyczaje konstytucyjne.

Sprawą absolutnie bezsporną dla obu państw, a wręcz szczególnie szanowaną i chronioną, pozostają wolności i prawa człowieka i obywatela, zwłaszcza uniwersalne, które obowiązują w każdym cywilizowanym kraju na świecie. Do fundamentalnych z nich zaliczamy prawo do godności, prawo do wolności i prawo do równości. Każde z nich nawiązuje do praw naturalnych przysługujących każdemu człowiekowi w równym stopniu bez względu na pochodzenie, rasę, płeć czy też wykształcenie itp.

Ustawodawstwo konstytucyjne Królestwa Szwecji poświęciło wiele miejsca zagadnieniom wolności i praw człowieka i obywatela, a co się z tym wiąże, gwarancjom praw jednostki jakie zapewnia, by ją chronić.

Dwa pierwsze rozdziały „Aktu o Formie Rządu” są kluczowe w omawianej powyżej tematyce. Przy czym bardzo istotną rolę odgrywa klauzula zawarta w § 23 Aktu o Formie Rządu, która została dodana do tekstu pierwotnego w 1994 r., i która zapewnia, iż „nie może wejść w życie żadna ustawa ani inny akt prawny sprzeczny z zobowiązaniami Szwecji wynikającymi z Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności”. Nakłada ona na Szwecję zobowiązanie się do przestrzegania ogólnie przyjętych norm i praw zamieszczonych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Na podstawie powyższej Konwencji powołano Europejski Trybunał Praw Człowieka (ang. European Court of Human Rights)², który sam w sobie stanowi bardzo ważną gwarancję poszanowania praw przez wszystkie jednostki i pomioty.

Rozdział pierwszy Aktu o Formie Rządu reguluje podstawy ustroju państwowego, ale już w § 2 omawiany Akt gwarantuje poszanowanie najbardziej uniwersalnych praw dotyczących nie tylko obywateli Szwecji, lecz także wszystkich ludzi, tj. równości oraz wolności i godności osoby ludzkiej. Adresatem zapewnienia tych gwarancji jest władza publiczna. A w kontynuacji tego paragrafu, skierowanym już bezpośrednio do obywateli Szwecji, znajdujemy zapewnienie również innych praw, tj. dobrobytu osobistego, ekonomicznego oraz kulturalnego, możliwości realizacji prawa do pracy, mieszkania i wykształcenia, jak rów-

² Europejski organ sądowniczy Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, powołany w 1959 r. z siedzibą w Strasburgu, rozpatruje skargi obywateli 47 państw członkowskich Rady Europy, które ratyfikowały Konwencję.

niez zapewnienia opieki socjalnej i zdrowotnej oraz bezpieczeństwa. A to nie jedyne zobowiązania, które spoczęły na władzy publicznej. W następnej części powyższego paragrafu zapewniono zrównoważony rozwój, dbałość o środowisko naturalne, wspieranie idei demokracji, dbanie o poszanowanie dzieci i przeciwdziałanie dyskryminacji z powodu płci, koloru skóry, pochodzenia narodowego czy etnicznego, przynależności językowej lub wyznaniowej, niepełnosprawności, orientacji seksualnej, wieku lub innej cechy jednostek.

Według powyższego przepisu zarówno mężczyźni, jak i kobiety mają zapewnione równe prawa i ochronę życia prywatnego i rodzinnego przez władzę publiczną. Wynika z niego jednoznacznie prospołeczne nawiązanie do stosunków międzyludzkich, a także kładzie się w nim nacisk na postulaty, że to właśnie władza publiczna powinna zadbać i chronić prawa jednostek i obywateli. Za poszczególnymi prawami i wolnościami, których podmiotami Akt o Formie Rządu czyni człowieka i obywatela, kryją się określone obowiązki przypisane właśnie organom władzy państwowej. Mogą one mieć charakter pozytywny, gdy władze publiczne podejmują działania, by jednostka mogła zrealizować, czy też dochodzić swoich praw, lub też charakter negatywny, gdy na władze państwowe nałożony jest obowiązek nieingerowania w działania jednostek, by nie przeszkodzić im w dochodzeniu swoich praw.

Obowiązki władz publicznych przybierają różne formy i każda władza działa w formach sobie właściwych. Natomiast obowiązkiem ustawodawcy jest ustanowienie przepisów zapewniających możliwość realizacji i ochrony praw i wolności. Obowiązkiem władzy sądowniczej jest zapewnienie ochrony praw i wolności jednostki w stosunkach z władzami publicznymi i dopilnowanie, by władze publiczne kierowały się równością, rzeczowością i bezstronnością wobec wszystkich, o czym stanowi rozdział 1 § 9 o „Podstawach ustroju państwowego” Aktu o Formie Rządu: „Sądy, organy władzy oraz inne podmioty wykonujące zadania w zakresie administracji publicznej, powinny w swojej działalności kierować się zasadą równości wszystkich wobec prawa oraz rzeczowością i bezstronnością”.

Interesującą kwestią jest fakt, że w Konstytucji Szwecji ustrojodawca zawarł wiele praw i wolności jednostki o różnym charakterze, tj. publicznym, osobistym lub mieszanym, czyli po części osobistym, a po części publicznym. Zostały one zawarte w rozdziale 2 § 1 Aktu o Formie Rządu i wymienione w sześciu punktach, tj.:

- 1) wolność wypowiedzi: wolność przekazywania wiadomości za pomocą słowa, pisma lub obrazu albo w inny sposób, jak również wyrażania myśli, poglądów i uczuć;
- 2) wolność informacji: wolność zdobywania i otrzymywania wiadomości oraz uczestniczenia w inny sposób w przekazie informacji;
- 3) wolność zgromadzeń: wolność organizowania i uczestniczenia w zgromadzeniach mających na celu wymianę informacji, wyrażania poglądów lub inny podobny cel bądź w celu przedstawienia dzieł sztuki;

4) wolność demonstracji: wolność organizowania i uczestniczenia w demonstracjach w miejscach publicznych;

5) wolność zrzeszania się: wolność zrzeszania się z innymi osobami dla realizacji celów publicznych lub prywatnych oraz

6) wolność wyznania: wolność wyznawania samemu lub wspólnie z innymi swojej religii.

Charakterystyczne dla szwedzkiej Konstytucji jest również odniesienie, czy też zastrzeżenie i gwarancja prawa do prywatności, co zostało zagwarantowane w rozdziale 2 § 2 Aktu o Formie Rządu. „Nikt, w swoich relacjach z instytucjami publicznymi, nie może być zmuszany do ujawnienia swoich poglądów politycznych, religijnych i kulturalnych, ani pozostających z nimi w związku. Ponadto nikt też nie może być zmuszany do uczestnictwa w zgromadzeniu mającym na celu kształtowanie opinii oraz w demonstracji, jak też do przynależności do organizacji politycznej, związku wyznaniowego lub innego stowarzyszenia, mających na celu ujawnienie poglądów określonych w zdaniu 1 niniejszego paragrafu”.

Patrząc na powyższe gwarancje, istotną kwestią jest to, jakich uprawnień i w jakim zakresie od władzy publicznej mogą domagać się jednostki. Czy jedyną możliwością jest egzekwowanie ich respektowania na drodze sądowej, czy też możliwość domagania się tworzenia sposobności do jak najbardziej efektywnego korzystania z praw i wolności. I jeśli tak, to jak daleko władza publiczna może się posunąć w swojej ingerencji w sferę prywatną jednostki.

Akt o Formie Rządu zapewnia zarówno gwarancje proceduralne, jak i materialne, czyli wiele instytucji i przepisów mających na celu ochronę praw i wolności człowieka i obywatela. Przy czym stanowi o stosunkach między władzą publiczną a poszczególnymi jednostkami, między obywatelami czy też mieszkańcami Królestwa Szwecji.

Jedną z najważniejszych gwarancji jest prawo do sądu, czyli inaczej sądowego dochodzenia swoich praw i wolności. Nabiera ono istotnego znaczenia zwłaszcza w kontekście rozdziału 11 § 3 Aktu o Formie Rządu, według którego „żaden organ władzy publicznej, nie wyłączając Riksdagu³, nie może określać, w jaki sposób sądy mają wyrokować w konkretnej sprawie lub w indywidualnych przypadkach stosować przepisy prawa. Żaden organ władzy publicznej nie ma również prawa wpływać na to, w jaki sposób obowiązki sądowe rozdzielane są pomiędzy poszczególnych sędziów”. Gwarancje bezstronnego rozstrzygnięcia sporów dotyczących praw i wolności jednostki daje rozdział 11 § 5 o wymiarze sprawiedliwości, który stanowi, iż „spory między prywatnymi podmiotami nie mogą być rozstrzygane przez inne sądy, niż powołane ustawowo organy, chyba że ustawa stanowi inaczej”.

³ Jednoizbowy parlament Szwecji składający się z 349 posłów wybieranych na czteroletnią kadencję.

Istnieje jednak możliwość przekazania przez władze publiczne zadań administracyjnych podmiotom pozapaństwowym, tj.: stowarzyszeniom, zrzeszeniom, gminom wyznaniowym (z tym że powinny być one zarejestrowane), fundacjom czy spółkom. Taka regulacja stwarza możliwość wielokrotnej ingerencji powyższych podmiotów w prawa i wolności jednostek. Dlatego też ustrojodawca zastosował istotne ograniczenie, aby podmioty niepaństwowe wykonywały zadania administracyjne w ramach i „na podstawie ustawy”.

Należy podkreślić, że Akt o Formie Rządu, pomimo iż nie posiada żadnej regulacji w sprawie sądownictwa konstytucyjnego, to jednak tak ważny przepis, jak § 19 rozdziału 2 Aktu o Formie Rządu, który stanowi, iż: „Nie może wejść w życie żadna ustawa ani inny akt normatywny sprzeczny ze zobowiązaniami Szwecji, wynikającymi z Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności”, a niewątpliwie takimi są prawa i wolności zawarte w rozdziale 2 Aktu, jest gwarancją ochrony praw jednostki.

Niezwykle istotną jest instytucja Ombudsmana, która została powołana po raz pierwszy w 1809 r. właśnie w Królestwie Szwecji. Jego podstawową funkcją było kontrolowanie zadań administracji publicznej. Dla porównania w Polsce podobna instytucja, tj. Rzecznika Praw Obywatelskich, powstała po raz pierwszy dopiero w 1987 r. Jest to organ wyraźnie oddzielony od administracji i sądownictwa, jednak połączony z parlamentem poprzez sposób jego powoływania oraz możliwość kontrolowania parlamentu. Jest instytucją powołaną w celu zapewnienia większego bezpieczeństwa realizacji praw i wolności jednostki, jak również stoi na straży między właściwymi relacjami między władzą publiczną a obywatelami. Charakterystyczna w regulacjach Aktu o Formie Rządu w przypadku instytucji Ombudsmana jest możliwość powołania przez Riksdag jednego lub więcej Ombudsmanów, co wynika bezpośrednio z rozdziału 13 § 6 Aktu. Ma on (oni) za zadanie „(...) zgodnie z uchwalonym przez Riksdag zakresem uprawnień, kontrolę stosowania ustaw lub innych aktów normatywnych w zakresie działalności publicznej”. Ustrojodawca upoważnił Ombudsmana do wielu czynności i uprawnień, które wynikają bezpośrednio z rozdziału 13 § 6. Mianowicie: „Sąd, organ zarządzający oraz urzędnicy państwowi i gminni mają udostępnić Ombudsmanowi informacje i złożyć wyjaśnienia, których on zażąda. Obowiązek taki spoczywa ponadto na każdej osobie poddanej kontroli Ombudsmana. Ma prawo wglądu do postanowień i innych dokumentów sądowych i administracyjnych. Oskarżyciel publiczny na wniosek Ombudsmana ma obowiązek udzielenia mu pomocy”. Z powyższego przepisu można się domyślać, gdyż nie zostało to ujęte *stricte* w przepisie, że podmioty przejmujące obowiązki od władz publicznych, tj. podmioty pozapaństwowe, również podlegają kontroli Ombudsmana.

Poza zakresem działalności szwedzkiego Ombudsmana pozostaje sfera naruszania wolności i praw jednostki przez podmioty niepubliczne, tj. podmioty prywatne. W tym zakresie pozostaje jednostkom ochrona sądowa lub *quasi-sądowa*.

Poza gwarancjami ujętymi w Akcie o Formie Rządu bardzo interesującą kwestią jest to, jak wiele miejsca ustawodawstwo konstytucyjne Królestwa Szwecji poświęca zagadnieniom wolności druku i wolności wypowiedzi. Jak ważne musi być dla całego społeczeństwa szwedzkiego, coraz bardziej zróżnicowanego, zadbanie o gwarancje prawa czy też zakazu jakiejkolwiek cenzury.

Akt o Wolności Druku (Tryckfrihetsförordningen) został uchwalony 5 kwietnia 1945 r. i był wielokrotnie nowelizowany do chwili obecnej. Akt ten został ustanowiony dwadzieścia pięć lat przed Aktem o Formie Rządu z 1974 r., z czego można wywnioskować, że miał on znaczący wpływ na jego kształt.

Akt o Wolności Druku składa się z 14 rozdziałów i przepisów końcowych. W rozdziale 1 § 1 wyjaśniono, że: „Przez wolność druku należy rozumieć prawo każdego obywatela szwedzkiego, bez żadnych ograniczeń ze strony organów władzy państwowej lub innej władzy publicznej do wydawania materiałów drukowanych, a po ich wydaniu prawo do ponoszenia odpowiedzialności za ich treść jedynie przed sądem, który może orzec karę jedynie wtedy, gdy treść ta jest sprzeczna z ustawą, wydaną w celu ochrony porządku publicznego, bez ograniczania prawa do publicznego rozpowszechniania wiadomości (...)”. W dalszej części przepisu zagwarantowano prawo „(...) każdemu obywatelowi szwedzkiemu w ramach przepisów niniejszego Aktu, uchwalonych dla bezpieczeństwa publicznego i praw jednostki w materiale drukowanym wyjawiać swoje myśli i poglądy, ogłaszać dokumenty publiczne oraz podawać dane i wiadomości na każdy temat (...)”.

Każdy obywatel Królestwa Szwecji ma zagwarantowane prawo zapoznania się z dokumentami publicznymi. Z rozdziału 2 § 3 wynika, że: „Za dokument uważa się treść wyrażoną pismem lub obrazem bądź zapis, który może zostać odczytany, wysłuchany, lub w inny sposób odtworzony środkami technicznymi”. Jest on traktowany jako dokument publiczny, gdy jest przechowywany przez organ publiczny i został sporządzony lub otrzymany przez organ władzy publicznej. Taki dokument powinien być dostarczony w możliwie jak najkrótszym czasie umożliwiającym zapoznanie się z jego treścią, bez opłaty, na miejscu. Od reguły tej istnieją jednak wyjątki. Gdyby udostępnienie go miało spowodować trudności lub gdyby zapis ten można było uzyskać w najbliższym położonym organie władzy publicznej, organ nie ma obowiązku udostępnienia dokumentu.

Każdy ma też prawo otrzymać odpis dokumentu bez opłaty, a wniosek o udostępnienie dokumentu kieruje się do organu władzy, który go przechowuje. Istotną rzeczą jest, że organ taki nie jest uprawniony do tego, żeby badać, w jakim celu jednostka prosi o dokument, w zakresie szerszym niż jest to niezbędne.

Rozdział 1 § 1 gwarantuje również obywatelom Szwecji prawo do pozyskiwania i dostarczania danych i wiadomości na każdy temat w celu ich opublikowania drukiem. Powyższy Akt ustanawia całkowity zakaz cenzury materiałów skierowanych do druku ze względu na treść.

Ustawodawca podkreśla w rozdziale 1 § 4, że każdy, kto rozstrzyga o nadużyciu wolności druku, powinien przede wszystkim zwracać uwagę na treści wypowiedzi, a dopiero później na formę wyrażania myśli. Natomiast jakiegokolwiek wątpliwości powinien rozstrzygać na korzyść podmiotu wypowiadającego się.

Przedmiotem tego Aktu są materiały wydawane drukiem, materiały powielone, fotokopie lub materiały podobnych technik. Akt o Wolności Druku gwarantuje autorowi materiału drukowanego prawo do anonimowości. Wynika to z rozdziału 3 § 1, który stanowi, iż: „Autor materiału drukowanego nie ma obowiązku opatrywania go swoim nazwiskiem, pseudonimem lub kryptonimem”. Ma to istotne znaczenie, ponieważ z rozdziału 3 § 2 wynika iż, w sprawach o przestępstwa przeciw wolności druku zabronione jest dochodzenie nazwiska autora, osoby przekazującej wiadomość oraz nazwiska wydawcy materiału drukowanego niebędącego periodykiem. Należy jednak zaznaczyć, że mogą one być ustalone w drodze postępowania sądowego, o ile osobom tym może być przypisana odpowiedzialność za treść publikacji. Prawo do anonimowości nie może być naruszone w stosunku do osoby autora lub dostarczyciela wiadomości poprzez pracowników wydawnictwa oraz przedsiębiorstwa zajmującego się zawodowo dostarczaniem wiadomości do pism periodycznych. Obowiązek ten może zostać uchylony, gdy osoba, której jest zagwarantowana anonimowość, wyrazi zgodę na ujawnienie swej tożsamości lub też gdy postanowi o tym sąd, ze względu na interes ogólny lub jednostkowy na potrzeby prowadzonego postępowania karnego.

Z prawa do anonimowości wynikają też określone w rozdziale 3 § 4 zobowiązania czy też powinności dla organów władzy państwowej lub innych podmiotów publicznych. Nie są bowiem one uprawnione do „przeprowadzenia dochodzenia ustalającego autora materiału już wydanego drukiem lub materiału, który ma być wydany, osoby która wydała lub też miała wydać materiał drukiem, osoby przekazującej wiadomość zgodnie z rozdziałem 1 § 1 ust. 3 w zakresie szerszym niż jest to wymagane do wniesienia oskarżenia lub zastosowania innych środków, niesprzecznych z niniejszym Aktem (...)”. A co najważniejsze, „organ władzy publicznej lub inny podmiot publiczny nie może też podejmować działań przeciwko komuś, kto w drukowanej publikacji skorzystał z wolności druku lub przyczynił się do takiego wykorzystania”. Ujawnienie tożsamości osób anonimowych uczestniczących w publikacji materiałów pociąga za sobą sankcje w postaci kary grzywny lub pozbawienia wolności do 1 roku.

Akt o Wolności Druku zapewnia również każdemu obywatelowi szwedzkiemu prawo do samodzielnego, lub przez inne osoby, sprzedawania i ogólnego rozpowszechniania materiałów drukowanych.

W rozdziale 7 ustawodawca konstytucyjny wymienił wiele czynów uważanych według prawa za przestępstwa przeciw wolności druku. Istotny z punktu widzenia prezentowanego tematu jest rozdział 9 powyższego Aktu, w którym omawiany jest nadzór i wnoszenie oskarżeń. Charakteryzowany jest w nim również podmiot, który czuwa nad gwarancją praw i wolności druku. Rozdział 9

§ 1 ustanawia, że: „Kancierz Sprawiedliwości czuwa, by granice wolności druku określone Aktem o Wolności Druku nie zostały przekroczone”. Akt określa również kompetencje Kancierza Sprawiedliwości. Jest on bowiem jedynym oskarżycielem w zakresie przestępstw przeciw wolności druku, a jednocześnie jedyną osobą, która jest uprawniona do wszczęcia postępowania przygotowawczego w zakresie przestępstw przeciw wolności druku. Oprócz sądów tylko Kancierz Sprawiedliwości może stosować środki przymusu wobec podejrzanego. Uprawnieniem rządu jest prawo przedłożenia wniosku o wniesienie oskarżenia w sprawach o przestępstwo przeciw wolności druku do Kancierza Sprawiedliwości.

Sprawy o powyższej tematyce rozpatrują sądy pierwszej instancji w siedzibie urzędu okręgowego, a jeżeli właściwe są jeszcze inne sądy, to o tym, który sąd rozstrzygnie sprawę, decyduje rząd. Do spraw z zakresu wolności druku zaliczamy m.in. te dotyczące popełnienia przestępstwa przeciw wolności druku, tj. zawarte w rozdziale 7 Aktu o Wolności Druku, jak również odnoszące się do ponoszenia odpowiedzialności cywilnej omówionej w rozdziale 11 powyższego Aktu. Postępowanie sądowe toczy się przed ławą przysięgłych składającą się z 9 członków, ale nawet wtedy, gdy sąd ma wątpliwości, czy też zdanie odmienne niż ława przysięgłych, ma on prawo uniewinnić oskarżonego lub zmienić kwalifikacje prawne czynu. Odwołania od orzeczeń sądów rozpoznają sądy apelacyjne.

Akt o Wolności Druku kończy się ogólnymi przepisami końcowymi. Należy przyznać, że Królestwo Szwecji dołożyło wszelkich starań, aby zapewnić gwarancje wolności druku, a przez to zapewnić poczucie bezpieczeństwa swoich obywateli.

Równie ważna dla ustawodawstwa konstytucyjnego Szwecji była gwarancja zapewnienia wolności wypowiedzi. Traktowana z równą powagą i ustanowiona też w oddzielnym Akcie o Wolności Wypowiedzi z dnia 14 listopada 1991 r. miała ona na celu zapewnić swobodę wymiany poglądów, pozyskiwania informacji oraz swobodę twórczości artystycznej. Na jej podstawie „w stosunkach z organami władzy publicznej każdy obywatel szwedzki ma zagwarantowane prawo zamieszczania i publicznego wyrażania myśli, poglądów, wrażeń oraz innego typu informacji dotyczących jakiejkolwiek kwestii za pośrednictwem przekazu radiowego, telewizyjnego lub podobnych nośników przekazu filmu, wideogramów, świetlnych obrazów ruchomych bądź innych technicznych nośników przekazu”. Natomiast „za techniczne nośniki przekazu Akt uznaje nośniki zawierające tekst, obraz lub dźwięk, które mogą zostać odczytane, wysłuchane lub w inny sposób odnotowane za pomocą środków technicznych”.

Przepisy Aktu o Wolności Wypowiedzi gwarantują prawo do przekazywania informacji każdemu obywatelowi szwedzkiemu w każdej kwestii publikowania przez nośniki radiowe, telewizyjne czy też inne formy przekazu audiowizualnego.

Niektóre przepisy analogicznie w stosunku do Aktu o Wolności Druku regulują pewne zagadnienia. Tak się dzieje w przypadku zakazu cenzury przez organy władzy publicznej. Nie może ona zabraniać publikacji czy wstrzymywa-

nia programu z powodu posiadania przez te organy wiadomości lub oczekiwania. Żaden materiał przygotowany do transmisji nie może być uprzednio sprawdzony czy kontrolowany przez organy władzy publicznej. Żaden materiał nie może być zakazany lub wstrzymany ze względu na treść programów telewizyjnych czy radiowych. Ustawodawca podobnie jak w Akcie o Wolności Druku zagwarantował prawo do anonimowości, o czym traktuje rozdział 2 § 1, z którego wynika wprost, że: „Twórca programu radiowego lub innych technicznych nośników przekazu nie jest zobowiązany do ujawniania swojej tożsamości. To samo odnosi się do osoby biorącej udział w takim programie oraz osoby przekazującej informację”. Wszystkie gwarancje związane z zapewnieniem tego prawa zostały zapisane analogicznie do Aktu o Wolności Druku i ukształtowane na jego przykładzie.

Każdemu obywatelowi szwedzkiemu, jak też szwedzkiej osobie prawnej przysługuje prawo przesyłania programu radiowego drogą kablową. Inne sposoby regulowane są ustawowo. Treść programów radiowych i telewizyjnych zależy tylko od nadawcy, a gwarancją jej ochrony jest sąd bądź też komisja, której przewodniczy sędzia sądu powszechnego. W postępowaniu sądowym w sprawach o naruszenie wolności wypowiedzi stosuje się analogicznie przepisy rozdziału 12 Aktu o Wolności Druku.

Bez wątpienia prawo do wolności wypowiedzi pełni istotną rolę w ustawodawstwie konstytucyjnym Szwecji i jest traktowane jako fundamentalna wolność przynależna całemu społeczeństwu.

W przypadku Nowej Zelandii temat gwarancji praw jednostki jest nieco bardziej złożony, a raczej wielopłaszczyznowy. Ma on swoje podłoże w historii Aotearoy⁴, jak również jej wielokulturowości. Nie ma ona jednak spisanej konstytucji. Na podstawę konstytucyjną składają się normy i przepisy zawarte w wielu aktach prawnych, m.in.:

- 1) Traktat z Waitangi z 1840 r.;
- 2) wiele ustaw przyjmowanych przez Parlament;
- 3) Bill of Rights Act 1990, jak również, co jest ciekawe, wiele zwyczajów konstytucyjnych.

Wiele norm zostało spisanych w tzw. Constitution Act, aczkolwiek ta ustawa nie ma rangi ustawy zasadniczej, a jedynie miała za zadanie uregulować i uporządkować to, co i tak zostało już ustanowione, dlatego traktuje się ją bardziej jako obowiązujący kodeks.

Jak wiadomo, Aotearoa to wyspa, której pierwszymi mieszkańcami byli i są Maorysi⁵. Ludność, która mimo kolonizacji tych ziem, wciąż ma wysoką pozycję w społeczeństwie.

System prawny Nowej Zelandii jest złożony. Aby zrozumieć jego istotę, należałoby najpierw przedstawić jego historię, chociażby w skrócie.

⁴ Oficjalna nazwa Nowej Zelandii w języku maoryskim to Aotearoa, co w tłumaczeniu na język polski oznacza „Kraj Długiej Białej Chmury”.

⁵ Rdzenna i autochtoniczna ludność Nowej Zelandii.

Aotearoa jest krajem, który swoją tożsamość konstytucyjną opiera na akcie podpisanym dnia 6 lutego 1840 r., tzw. Traktat z Waitangi, przez przedstawiciela Korony Brytyjskiej wicegubernatora W. Hobsona i 45 wodzów maoryskich. Traktat ten, obowiązujący w systemach prawnych Imperium Brytyjskiego, choć wstępnie zrodził się z dobrych intencji, to nie do końca został podpisany w dobrej wierze, co pokazała później historia. Został on podpisany w dwóch tłumaczeniach, tj. angielskim i maoryskim, co prowadziło do wielu nieporozumień i konfliktów, w tym do wojen o ziemię. Wicegubernator W. Hobson po przybyciu do Nowej Zelandii miał za zadanie przekonać Maorysów do uznania i ustanowienia urzędu gubernatora w zamian za przyznanie im praw poddanych brytyjskich zawartych w traktacie. Traktat miał za zadanie ochronić dobro Maorysów poprzez uznanie zwierzchniej władzy Wielkiej Brytanii, wprowadzić stabilną formę rządów i ochronę przed najazdem i zajęciem wysp przez inne państwa zainteresowane kolonizacją, tj. na przykład Francją.

Zajęcie Nowej Zelandii siłą nie wchodziło w ogóle w grę, gdyż nie była ona tzw. ziemią niczyją (*terra nullius*). Za taką uważano w tych czasach ziemię terytorialną niezamieszkałą przez ludy rozwinięte społecznie i politycznie. Natomiast w przypadku Maorysów ich plemiona miały rozwinięte życie społecznie, gospodarczo i politycznie. W związku z powyższym jedynym rozwiązaniem było zawarcie pokojowego układu, a nie było to łatwe.

Pierwszym osiągnięciem Wielkiej Brytanii było podpisanie w 1835 r. przez rezydenta brytyjskiego J. Busby'ego i 35 Rangatira (lokalni wodzowie) Deklaracji Niepodległości Nowej Zelandii. Miało to miejsce w Waitangi. Od tego momentu plemiona tworzyły tzw. Zjednoczone Plemiona Nowej Zelandii i stały się podmiotem, z którym Wielka Brytania mogła rozpocząć negocjacje w sprawie przyszłości. W powyższym Akcie powierzono opiekę wysp władcy Wielkiej Brytanii, królowi Wilhelmowi IV. Deklaracja ta została ratyfikowana przez Izbę Gmin w 1836 r. I choć sami wodzowie Maorysów do końca nie zdawali sobie sprawę, jakie rodzi to konsekwencje, to Koronie Brytyjskiej otworzyło to drogę do ostatecznego uzależnienia politycznego Nowej Zelandii.

Następnie przedstawiciele Wielkiej Brytanii po obradach i, co należy zaznaczyć, bez obecności jakiegokolwiek wodza Maorysów (w Deklaracji Niepodległości z Rangatiratanga z 1835 r. mieli zapewnioną niepodległość i suwerenną władzę, dlatego powinni brać udział w tych obradach) stworzyli traktat, który następnie został przetłumaczony na język maoryski o niejednakowym brzmieniu.

Dnia 5 lutego 1840 r. maoryska wersja Traktatu została zaprezentowana wodzom Maorysów, którzy specjalnie zostali zaproszeni do Waitangi. Dyskusje nad traktatem trwały całą noc. Pojawiały się argumenty za i przeciw. Z jednej strony bali się oni, że Nowa Zelandia stanie się kolejną brytyjską kolonią. Pojawiały się też wątpliwości co do szczerości twórców tego Traktatu. Z drugiej jednak strony zapewniono w nim ochronę przed napływającą ludnością i osadnikami z Europy, wzrost stosunków gospodarczych z Wielką Brytanią, a co się

z tym wiąże, szybszy rozwój, większe zyski, a także uwzględniono aspekt religijny, gdzie królowa Wiktoria jako głowa kościoła angielskiego miała zawrzeć pakt z całym ludem maoryskim. Ponieważ poszczególne plemiona rywalizowały ze sobą o wpływy na ziemiach Aotearoy, pojawiła się nadzieja na podwyższenie rangi poszczególnych wodzów jako sojuszników Wielkiej Brytanii, a co się z tym wiąże, pomocy materialnej.

Część z wodzów dotarła do Waitangi dopiero następnego dnia i nawet nie miała czasu zapoznać się z powyższym Aktem. Ostatecznie Traktat z Waitangi (nazwany później na cześć miejsca, w którym został podpisany (Te Tiriti o Waitangi)) podpisano dnia 6 lutego 1840 r. przez osobę reprezentującą Koronę Brytyjską W. Hobsona i 45 wodzów maoryskich z północnej wyspy Nowej Zelandii. Kopie Traktatu zostały rozesłane do wodzów Maorysów, którzy nie zdążyli się stawić na ceremonii podpisania dokumentu. W ciągu następnych kilku miesięcy Traktat z Waitangi został zaakceptowany przez ponad 500 wodzów maoryskich i tylko 39 z nich widziało wersję anglojęzyczną.

Różnice między obiema wersjami były zasadnicze. Najważniejsza kwestia przeniesienia suwerenności kraju Nowej Zelandii w ręce Korony Brytyjskiej nie została bezpośrednio ujęta w wersji maoryskiej. Z art. 2 Traktatu Waitangi (Treaty of Waitangi 1840) w wersji maoryskiej wynikało wprost, że Traktat gwarantuje władzę wodzów nad ziemią, osiedlami, lasami, łowiskami oraz innymi posiadłościami, czyli nic innego jak gwarancje prawa własności nad ziemią przynależnymi do poszczególnych plemion. Natomiast w wersji angielskiej w zamian za gwarancje powyższych praw wodzowie zrzekali się Kawanatanga, tzn. prawa do sprawowania władzy zwierzchniej na terytorium całego państwa Nowej Zelandii, co wynikało z art. 1 Traktatu z Waitangi 1840.

Pomimo że Traktat z Waitangi został wynegocjowany w nie do końca dobrej wierze ze strony Korony Brytyjskiej, to królowa Wiktoria w listopadzie 1840 r. podpisała przywilej królewski i na jego podstawie Nowa Zelandia stała się kolonią Wielkiej Brytanii, a W. Hobson został mianowany gubernatorem Aotearoy.

Traktat z Waitangi nie zawsze był przestrzegany przez władze publiczne i przez władzę sądowniczą. Nie został również powołany żaden rzecznik czy też inna instytucja odwoławcza, która gwarantowałaby przestrzeganie przyznanych im praw. Do sytuacji nierespektowania warunków i postanowień Traktatu przyczynił się również wyrok z 1877 r. w sprawie *Wi Parata v. the Bishop of Wellington*. W jego uzasadnieniu najwyższy pozycją sędziego powyższego dokumentu uznał Traktat za niewiążący prawnie i niewprowadzony w życie zgodnie z dobrą wiarą. Co najciekawsze, dokument, który mógł być niestosowany więcej przez Maorysów, dalej stanowił dla nich punkt odniesienia. I choć składa się zaledwie z trzech artykułów, to jest on jednym z dokumentów uznanych i tworzących normy konstytucyjne, mimo że został zawarty w tak niejasnych okolicznościach.

Traktat z Waitangi zakładał również, co jest najważniejsze w omawianej tematyce, zrównanie praw obywatelskich autochtonicznej ludności, tj. Maory-

sów, z kolonizatorami. Mimo wszystko nie można nie doceniać roli, jaką odegrał. Gwarantował Wielkiej Brytanii jurysdykcję na wyspach Nowej Zelandii, a Maorysom gwarancje materialne. Jego treść modyfikowano wielokrotnie, poszerzając zwłaszcza gwarancje nietykalności materialnej Maorysów, jednakże funkcjonuje i obowiązuje on w prawodawstwie nowozelandzkim do chwili obecnej. Z formalnego punktu widzenia jest on prawem stanowionym oraz częścią norm konstytucyjnych na podstawie wielu orzeczeń sądowych. Ma on absolutnie bardzo duży wpływ na kierunek kreowania polityki państwa i działalność rządu.

Dość istotnym aktem przyjętym przez Nową Zelandię w 1931 r. był Statut Westminster (The Statute of Westminster), który został ratyfikowany i wprowadzony w życie znacznie później, bo w 1947 r. Następstwem tego Nowa Zelandia uzyskała faktyczną niepodległość. Ma on o tyle istotne znaczenie, że odtąd wszystkie akty prawne stanowione przez władze dominiów⁶ musiały być zgodne z prawem brytyjskim pod rygorem nieważności.

Maorysi jako rdzenna ludność zamieszkała w Nowej Zelandii stanowi nieodłączny i bardzo ważny element kultury prawnej państwa. Pomimo rozwijającej się dynamicznie globalizacji, ich zwyczaje i obyczaje przetrwały do dziś. Niejednokrotnie dyskryminowani, nie byli oni traktowani jako integralna część Nowej Zelandii. O wszystkie swoje prawa walczyli przez lata.

Stawiając pierwsze kroki na ziemiach Nowej Zelandii, pierwsze, co można zauważyć, to informacje i nazwy zamieszczane w dwóch językach: angielskim i maoryskim. Świadczy to o powadze i szacunku, jakimi się cieszą Maorysi, mimo tak wielu różnic między ludnością europejską a rdzenną.

W drugiej połowie XX w. doszło do ustanowienia wielu praw i zmian o bardzo dużym znaczeniu, przede wszystkim cywilizacyjnym. Został zrównany status prawny czy też publiczny kobiet i osób pochodzenia maoryskiego w służbie publicznej. Problematyka mniejszości maoryskiej, równego uprawnienia i niedyskryminacji doczekała się otwartej dyskusji, co przełożyło się na ustanowienie wielu zmian i uregulowań w prawodawstwie na korzyść ludności maoryskiej stanowiącej 12% całego społeczeństwa. Istnieje obecnie wiele programów rządowych bezpośrednio wspierających Maorysów. A rozmawiając z tubylcami i pytając o równouprawnienie mieszkańców Nowej Zelandii, niejednokrotnie możemy zetknąć się z opinią, że są oni uprzywilejowani czy też faworyzowani o wiele bardziej niż inne grupy etniczne zamieszkujące ten ląd. Maorysi posiadają też wiele udogodnień i gwarancji socjalnych, z których bardzo chętnie korzystają, np. pobierając zasiłki społeczne. W życiu publicznym są reprezentowani przez The Maori Party, która reprezentuje ich w Parlamencie. Partia powstała w 2004 r. i dba o gwarancje praw Maorysów oraz daje możliwość czynnego uczestniczenia w decyzjach podejmowanych przez Parlament. Funkcjonują oni również poprzez

⁶ Forma ustrojowa istniejąca w ramach imperium brytyjskiego przypominająca samorządną kolonię, która w trakcie ewolucji politycznej osiągnęła status suwerennego państwa.

Związek Maorysów (The Federation of Maori Authorities), który jest właścicielem sporego terytorium ze zbiornikami wodnymi. Na tych terenach mają oni zagwarantowane wyłączne prawo do połowu. Jest to o tyle istotne, gdyż rybołówstwo jest jednym z głównych źródeł utrzymania Maorysów.

Maorysi nie są specjalnie religijni, aczkolwiek są przywiązani do swojej kultury, tradycji i zwyczajów, co przekłada się na życie publiczne i prywatne.

Jeszcze przed nastąpieniem czasów kolonizacji Maorysi posiadali dobrze funkcjonujący system, m.in. dzięki któremu Nowa Zelandia nie mogła zostać potraktowana jako tzw. ziemia niczyja przez wysłanników Korony Brytyjskiej (przed podpisaniem Traktatu z Waitangi). Zwyczaje Maorysów, tj. Tikanga Maori⁷, normowały handel, prawo rodzinne, prawo do ziemi, ugodowe rozwiązywanie konfliktów czy też ochronę środowiska. Są one odpowiednikiem angielskiego *common law*⁸, jednak nie można ich uznawać za prawo stanowione i spisać w aktach legislacyjnych. Da się jednak zauważyć wzrost znaczenia zwyczajów czy obyczajów Maorysów, co przekłada się na akty stanowione rządu.

Istotnym wydarzeniem dla całego systemu prawnego Nowej Zelandii było powołanie Trybunału z Waitangi w 1975 r. Stanowi on pewnego rodzaju komisję stojącą na straży ochrony praw związanych z łamaniem postanowień Traktatu z Waitangi przez władze. Został on powołany w celu rozstrzygania żądań Maorysów wobec Monarchii, wprowadzania rozstrzygnięć Traktatu w formie aktów prawnych. Jest instytucją kluczową, gdyż upoważnia sądy w Nowej Zelandii do powoływania się na normy wynikające z Traktatu w każdej rozstrzyganej sprawie. A ponieważ forma Traktatu jest stosunkowo ogólna, daje to możliwość dyskusji zastosowania prawa zwyczajowego. Co ciekawe, można zaobserwować, że powstaje wiele aktów prawnych mających swoją podstawę w prawie zwyczajowym maoryskim. To prawo zwyczajowe, które zostało ujęte ustawowo, czy też wprost wynikające z Traktatu z Waitangi, można zaliczyć do nowozelandzkiego systemu *common law*. Zgodnie z nim uregulowania zwyczajowe, czy też stosowana praktyka mogą zostać uznane za wiążące na mocy orzeczenia sądu, jeżeli nie są sprzeczne z zapisem ustawy. Zasada ta jest stosowana przez każdy sąd w Nowej Zelandii. Należy też zaznaczyć, że żadne akty prawne nie mogą być sprzeczne z Tikanga Maori, a jeśli są, to nie mogą być ustanowione. Istotą jest dążenie do konsensusu obu stron – zarówno nowozelandzkiej, jak i maoryskiej. Urzędnicy, politycy i reprezentanci obu stron powinni promować zbieżne czy też uniwersalne wartości i umieć je chronić przez obie nacje.

Najważniejszym aktem z punktu widzenia omawianego tematu jest tzw. New Zealand Bill of Rights Act 1990, czyli Karta Praw, w której zawarto podstawowe i najistotniejsze prawa człowieka i obywatela Aotearoy. Ponieważ nie istnieje jed-

⁷ Zbiór maoryskich norm religijnych, zwyczajów i obrzędów.

⁸ Tzw. prawo wspólne. Charakterystyczne dla krajów anglosaskich. Inaczej zwane też prawem precedensowym. Tworzone jest przez sądy na zasadzie precedensu i zawsze odwołuje się do szczególnych okoliczności sprawy.

nolity akt ustawy zasadniczej, który mógłby zagwarantować i potwierdzić prawa jednostki, to Parlament Nowej Zelandii ustanowił Kartę Praw (znaną w skrócie jako NZBORA). Jest ona jednym z aktów, które wchodzi w skład ustawodawstwa konstytucyjnego. Jej treść gwarantuje ochronę i promocję podstawowych praw i wolności, które są absolutnie uniwersalne na całym świecie.

New Zealand Bill of Rights 1990 składa się z trzech części. Pierwszą stanowią „Postanowienia ogólne”, w drugiej zostały omówione „Prawa obywatelskie i polityczne”, a trzecia część to „Przepisy różne”.

Pierwsza część aktu wprowadza zakres i ograniczenia stosowania Karty Praw przez poszczególne podmioty, co zostało zawarte w części 1 pkt 3.

Druga część Karty Praw również została podzielona na podrozdziały. W pierwszym z nich, tj. „Życie i bezpieczeństwo osobiste”, zostały zawarte podstawowe prawa jednostek. Już w części 2 pkt 8 zagwarantowano fundamentalne prawo do życia, którego nikt nie może być pozbawiony, poza wyjątkami ustanowionymi przez prawo, które są zgodne z zasadami fundamentalnej sprawiedliwości. Prawo do godnego traktowania, wynikające z pkt 9, w którym zapisane jest, że nikt nie może być poddany torturom ani też okrutnemu, poniżającemu lub nieproporcjonalnie ciężkiemu traktowaniu czy też karaniu. Dbając o bezpieczeństwo osobiste, nikogo nie można poddać eksperymentom medycznym lub naukowym bez udzielonej wcześniej zgody tej osoby. W tej części Karty Praw zapewniono również, że każdy ma prawo odmówienia poddania się zabiegowi medycznemu czy też otrzymania jakiejkolwiek pomocy medycznej.

Następny podrozdział traktuje już o prawach demokratycznych i obywatelskich. W Nowej Zelandii obywatel, który skończył 18 lat, posiada prawo do głosowania w wyborach członków Izby Reprezentantów, które odbywają się w równych wyborach, a głosowanie jest tajne. Jak również sam jest uprawniony do członkostwa w Izbie Reprezentantów, co gwarantuje część 2 pkt 12 Karty Praw.

Ustawodawca zagwarantował również prawo do wolności myśli, sumienia, religii, przekonań i poglądów. Wolność wypowiedzi, otrzymywania i przekazywania informacji w każdej formie musi być również przez wszystkich uszanowana.

Religia nie odgrywa istotnej roli w Nowej Zelandii. Nacje, które zasiedliły ten kraj, mają jednak zagwarantowane prawo do uzewnętrzniania swoich religii, przekonań i trzeba przyznać, że odnoszą się z dużym poszanowaniem dla siebie wzajemnie.

Akt ten zapewnił również ochronę swobodnego i pokojowego zgromadzania się oraz wolność zrzeszania się.

Podrozdział o prawach demokratycznych i obywatelskich zamyka punkt o swobodzie przemieszczania się i dotyczy nie tylko obywateli, ale także każdej jednostki przebywającej legalnie na terenie Nowej Zelandii. W części 2 pkt 18 zagwarantowano prawo wjazdu do kraju każdemu obywatelowi, a każdemu obywatelowi prawo opuszczenia go.

Podrozdział o niedyskryminacji i prawach mniejszości zawiera dwa istotne punkty. Przede wszystkim pkt 19, z którego wynika gwarancja prawa, jakim jest niedyskryminacja każdego człowieka. Natomiast w pkt 20 zapewniono poszanowanie praw mniejszości narodowych, etnicznych, religijnych czy językowych znajdujących się na terenie Nowej Zelandii. Nie mogą być oni pozbawieni praw do praktykowania czy podtrzymywania swoich kultur i cieszenia się nimi.

Ostatni podrozdział części 2 poświęcony jest przeszukaniom i aresztowaniom. W tym podrozdziale są ogólnie uregulowane podstawowe prawa i wolności dotyczące nadużyć, do których mogłoby dojść ze strony władz publicznych. Akt wymienia m.in.:

- zakaz nieuzasadnionego przeszukania osoby czy zajęcia własności;
- zakaz bezpodstawnego zatrzymania czy też aresztowania.

Każdy musi być w momencie zatrzymania przez organ publiczny poinformowany, na jakiej podstawie i z jakiej przyczyny podjęto interwencję. Każdy ma też prawo do:

- konsultacji i informacji ze strony prawnika;
- ustalenia zasadności zatrzymania na drodze postępowania, tzw. Habeas Corpus, aby ustalić, czy nastąpiło ono zgodnie z prawem. A jest to nic innego, jak ustawa zabraniająca aresztowania obywatela bez nakazu sądowego. Wynika z niej bardzo ważna gwarancja nienadużywania prawa przez władze publiczne, która jest strzeżona przez władzę sądowniczą.

Każdy, kogo zatrzymano lub aresztowano za przestępstwo, ma prawo odmówić jakichkolwiek zeznań, o czym powinno się go niezwłocznie poinformować. Osobę pozbawioną wolności powinno traktować się z poszanowaniem godności człowieka. W sprawach o wykroczenie należy niezwłocznie poinformować osobę o fakcie i o przyczynach sytuacji. Trzeba ją również zwolnić, chyba że wymaga aresztu tymczasowego. Osoba taka ma prawo do:

- konsultacji z prawnikiem, sądu, a w sprawach z zakresu prawa wojskowego, do Trybunału Wojskowego;
- otrzymania pomocy prawnej bez ponoszenia kosztów, jeśli jednostka nie posiada wystarczających środków, w celu zapewnienia sobie we własnym zakresie pomocy prawnej;
- skorzystania z pomocy tłumacza biegłego, jeżeli osoba nie posługuje się językiem urzędowym.

W powyższych punktach zostały zapewnione podstawowe gwarancje i normy z zakresu prawa karnego, natomiast w pkt 25 elementarne gwarancje proceduralne. Jednostka oskarżona o popełnienie czynu zabronionego ma minimum prawo do:

- sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy przez niezawisły i bezstronny sąd;
- rozpatrzenia niezwłocznie swojej sprawy;
- zachowania zasady domniemania niewinności do czasu udowodnienia winy;

- uczestniczenia w rozprawie i możliwości przygotowania się do niej;
- przesłuchania świadków oskarżenia i obrony na takich samych warunkach;
- odwołania się do wyższej instancji;
- w sprawach, w których oskarżonym jest dziecko, wzięcia pod uwagę wieku dziecka.

Ustawa gwarantuje również, że nikt nie może być karany dwukrotnie za ten sam czyn. Nikt nie popełnia przestępstwa na skutek działania bądź zaniechania, jeżeli takie przestępstwo nie jest wskazane wprost w systemie prawnym Nowej Zelandii. Osoba, która została ostatecznie uniewinniona, skazana lub ułaskawiona za dokonane przestępstwo, nie może być ponownie sądzona lub karana za to samo.

Punkt 27 New Zealand Bill of Rights Act 1990 z perspektywy omawianego tematu jest jednym z ważniejszych, gdyż wymienia możliwości, z jakich mogą korzystać jednostki w celu ochrony wyżej wymienionych praw. Punkt 27 ppkt 1 zawiera nakaz przestrzegania i stosowania się do wymiaru sprawiedliwości, czy to sądu, czy to organów władzy publicznej, które są uprawnione do dokonywania ustaleń czy wydawania wyroków co do poszczególnych jednostek, podmiotów w zakresie praw, obowiązków lub interesów chronionych przez prawo.

W ppkt 2 w przypadku, gdyby jakiegokolwiek prawa, obowiązki czy też interesy zostały niesłusznie naruszone przez sądy czy inne organy władzy publicznej, jednostki i inne podmioty mają prawo do stosowania sądowej kontroli tych wyroków czy też postanowień. W ostatnim podpunkcie zagwarantowano prawo wszczęcia postępowania cywilnego przeciwko lub też do obrony swoich praw wobec państwa, które zostało oparte na takiej samej procedurze jak wszczęcie postępowania cywilnego między innymi jednostkami.

Ostatnia część New Zealand Bill of Rights Act 1990 składa się z różnych przepisów i zawiera tylko dwa punkty. Ponieważ Karta Praw zawiera ogólne i podstawowe regulacje najbardziej fundamentalnych praw, to dla bezpieczeństwa ochrony pozostałych ustawodawca ustanowił przepis z otwartym katalogiem praw, tj. pkt 28, w którym postanawia, że istniejące prawa lub wolności nie powinny zostać zniesione lub ograniczone z powodu ich niezawarcia lub tylko częściowego zawarcia w Karcie Praw. Z wyjątkiem sytuacji, gdy Karta Praw stanowi inaczej, przepisy w niej zawarte powinny być stosowane z korzyścią dla osób prawnych, a także wobec wszystkich osób fizycznych.

Omawiając tematykę gwarancji praw w Nowej Zelandii, nie sposób jest ominąć instytucję Ombudsmana, która odgrywa tak wielką rolę we współczesnych demokratycznych państwach.

W Nowej Zelandii – w jednym z krajów Commonwealthu – ma ona szczególną formę, gdyż prawo stanowi o tej instytucji w formie pluralnej. Jest instytucją kolegialną, co stwarza możliwość wzajemnego kontrolowania. Podmiot ten cieszy się szczególnym uznaniem, szacunkiem i zapewnia gwarancje ochrony prawnej. Przepisy nie stanowią o ograniczeniu co do podmiotów, które mogą

wystąpić z petycją do Ombudsmana. Nie ma mowy o osobach fizycznych czy też prawnych, dlatego uważa się, że każdy podmiot, który czuje się pokrzywdzony z powodu działania lub też zaniechania działania, może wystąpić z petycją do Ombudsmana. Z punktu widzenia istoty instytucji, z powodu której został on po raz pierwszy powołany w Skandynawii, należy zauważyć, że nie jest to typowy model tej instytucji, jaka istnieje w krajach europejskich.

Nowa Zelandia jako pierwsza spośród krajów Commonwealthu wprowadziła omawianą instytucję. Ombudsman jest postrzegany jako osoba kontrolująca działania organów władzy państwowej z zastosowaniem kryterium rzetelności i sprawiedliwości do oceny ich postępowania.

Ombudsman nie ma wyraźnie zarysowanego zakresu ochrony praw człowieka. W Nowej Zelandii zapewnia on wyjątkową gwarancję ochrony praw, zwłaszcza osób, które są najbardziej narażone na ich łamanie, tj. osób niepełnosprawnych czy osób małoletnich, ale również więźniów. Postępowania prowadzone przez Ombudsmana mają charakter poufny i zawsze może on ustosunkować się do toczących się postępowań w celu zajęcia stanowiska.

Jak opisano w powyższym artykule, mimo braku jednolitych ustaw zasadniczych, każdy z omawianych krajów, czy to Królestwo Szwecji, czy to Nowa Zelandia, przywiązuje olbrzymie znaczenie zarówno do ochrony swoich obywateli, jak i jednostek przebywających na ich terenie, a także dba o należytą ochronę ich praw i wolności.

Każde z państw uregulowało i zapewniło gwarancje zarówno materialne, jak i formalne w zakresie przestrzegania praw jednostek. Szwecja, jak również Nowa Zelandia wyraźnie podkreśliły dużą rolę i znaczenie, jakim cieszą się sądy, oraz to że jednostki mogą bezpośrednio skorzystać z prawa do sądu w celu dochodzenia swoich praw i wolności. Nie da się pominąć znaczącej roli Ombudsmana, który w obu krajach cieszy się olbrzymim szacunkiem, zaufaniem i sam w sobie jest gwarancją przestrzegania prawa.

Codziennie na całym świecie dochodzi do łamania i naruszania praw, dlatego tak ważne jest, aby rządy, jednostki władzy publicznej, jak również inne organizacje pozarządowe stały na straży ich przestrzegania i zapobiegały ich naruszeniom. W podsumowaniu należy stwierdzić, że Szwecja i Nowa Zelandia wywiązują się z nałożonych na nie obowiązków wynikających zarówno z zobowiązań wewnętrznych, jak i międzynarodowych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Bożyk S., *System konstytucyjny Nowej Zelandii*, Warszawa 2009

Dańda A., *Dominium jako forma ustrojowa państw anglosaskich*, Kraków 2009

- Dańda A., *Traktat z Waitangi jako przykład twórczej translacji politycznej*, Kraków 2011
- Grzybowski M., *Elementy koncepcji państwa prawa w szwedzkich aktach konstytucyjnych*, (w:) A. Jamróz, M. Aleksandrowicz, L. Jamróz (red.), *Demokratyczne państwo prawa*, Białystok 2014
- Grzybowski M., *Prawo, parlament i egzekutywa we współczesnych systemach rządów. Księga poświęcona pamięci Profesora Jerzego Stembrowicza*, (w:) S. Bożyk (red.), *Wolność wypowiedzi, wolność publikacji i dostęp do dokumentów publicznych na tle ewolucji szwedzkich aktów konstytucyjnych*, Białystok 2009
- McHugh P., *The Maori Magna Carta: New Zealand Law and Treaty of Waitangi*, Oxford 1991
- Mikuli P., Dańda A., Kucia B., Podsiadło M., Wróblewski M., *Ombudsman-type Institutions in selected Anglo-Saxon Countries against a Comparative Background*, Kraków 2016
- Palmer G. W. R., *Unbridled Power: An Interpretation of New Zealand's Constitution and Government*, Oxford 1987
- Siekiera J., *Prawo zwyczajowe i wierzenia maoryskie a system prawny Nowej Zelandii*, Wrocław 2015

Dokumenty

- Biuro Analiz i Dokumentacji, Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych (2011) „Organy ochrony prawnej w wybranych krajach Unii Europejskiej” Warszawa, Kancelaria Senatu
- Konstytucja Królestwa Szwecji ogłoszona w urzędowym organie publikacyjnym Szwecji „Svensk Forfattningsamling” (SFS): Akt o Formie Rządu z 28 lutego 1974 r. (Regeringsformen), tekst jednolity-SFS 2011:109; Akt o Sukcesji z 26 września 1810 r. (Successionsordningen), tekst jednolity-SFS 1979:935; Akt o Wolności Druku z 5 kwietnia 1949 r. (Tryckfrihetsförordningen), tekst jednolity-SFS-2011:509; Akt o Wolności Wypowiedzi z 14 listopada 1991r. (Yttrandefrihetsgrundlagen), tekst jednolity – SFS 2011:508
- New Zealand Bill of Rights Act 1990; Public Act 1990, No 109
- Treaty of Waitangi Act 1975; Public Act 1975, No 114

Strony internetowe

- Strona internetowa Ministerstwa Sprawiedliwości Nowej Zelandii, <http://www.justice.govt.nz/tribunals/waitangi-tribunal>
- Strona internetowa Mänskliga Rättigheter, Civil Rights Defenders, <http://www.civilrightsdefenders.org/>

CONSTITUTIONAL GUARANTEES OF INDIVIDUAL RIGHTS ON THE GROUND OF THE CONSTITUTION OF SWEDEN AND NEW ZEALAND

Summary

The purpose of this article is to analyse and describe fundamental individual rights in relation to the Constitution of Sweden and New Zealand. Basic human rights include the right to dignity, right to liberty and the right to equality. Everyone is equally entitled regardless of origin, race, gender or education.

Based on the analysis of several acts concerning the constitutional legislation of both countries it is evident that there is a lack of uniformity the nature of these have been complex and difficult to convey.

Concerning Sweden, the Constitution consists of four acts in which the act of government includes standards governing and representing protection of the rights a liberty of a citizen.

Constitutional legislation of New Zealand is more complicated because it consists of the Treaty of Waitangi 1840, The New Zealand Bill of Rights Act 1990, numerous laws, statutes setting up by the New Zealand Parliament as well as numerous constitutional customs, which may constitute legal standards and translate into precedent acts of courts.

Despite the daily violation of rights in both Sweden and New Zealand, the complex legal systems protect and secure the rights of the people in their countries by introducing a series of laws and other regulations. The government of both countries, as well as public authority and other non-governmental organisations do their best to ensure they are respected and not violated.

It should be noted that both Sweden and New Zealand have proven to comply with the obligations imposed on them under their national and international obligations with some undoubtable success, with generally well accepted principles in the whole civilised world.

KEYWORDS

human rights and freedoms, constitution, civic guarantees, state authorities

SŁOWA KLUCZOWE

prawa i wolności człowieka, konstytucja, gwarancje jednostki, organy państwa